

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО

В історію літератури Ліна Костенко входить як загальнонаціональна поетеса. Виставлена нею планка духовності стає дороговказом наступним поколінням. Сьогодні поетеса разом зі своїм народом вдивляється в життя, осмислює, що з нами сталося, і ставить поетичні, філософські і громадянські діагнози: Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову.

Ліна Костенко – поетеса, людина двадцятого віку, зачудована всім, що буде, було і що є на землі; бачить лише первозданність (такий лейтмотив вступної поезії). Цим своїм, авторським світобаченням, глибокими роздумами над суцям і прийдешнім щиро ділиться вона з читачем.

Мова творів Ліни Костенко – це глибока криниця, з якої можна брати і брати джерельну воду, вона робить її творчість неповторною, цікавою і багатою своїми виражальними засобами.

Мовотворчість Ліни Костенко характеризується емоційною виразністю, глибокою психологічною напруженістю, багатоплановістю формально-синтаксичних побудов, семантичними нарощеннями в лексичних і граматичних засобах для відображення мовної картини світу у поетичних образах.

Її творчість означала те літературне явище, яке згодом називали “шістдесятництвом”. Уже перші збірки поетеси (“Проміння землі” та “Вітрила”) провістили прихід своєї творчої індивідуальності.

Ліна Костенко заговорила тільки її притаманними образами, наповнивши свої твори глибокосяжною і гострою мовою.

Глибокий пласт образного світу поетеси складає національна сфера: Великий Луг, Чорний Шлях, Дніпро, сади, лани, колиска, лелека, хата, сонях, дзвін, руки матері. Внутрішній світ її ліричних героїв надзвичайно багатий. “Непоетичний” матеріал легко й органічно єднається у цьому світі з образами світового мистецтва. Як митець незалежного інтелекту, Ліна Костенко на багато років була викреслена зі списку “авторитетних” радянських поетів. Творчість поетеси замовчували, намагалися відгородити глухою стіною від читачів. Так тривало майже 16 років. Ліна Костенко не пішла на жодні компроміси з владою: Я трохи звір, я не люблю неволі, Я вирвуся, хоч лапу відгризу.

Творчість Ліни Костенко досліджувалась у працях Брюховецького В., Богдан С.Г. (мовний етикет у творах Ліни Костенко), Висоцького А.В. (семантичні групи якісних прикметників (на матеріалі творів Ліни Костенко)), Марченко Л.О. (народнорозмовні елементи в поетичному тексті Ліни Костенко), Сігалова С.Г. (сурядні конструкції з єднальними сполучниками у простому реченні (на матеріалі поеми-балади “Скіфська Одиссея” Ліни Костенко)) та ін.

Однак, поза увагою дослідників залишаються стилістичні особливості мовотворчості Ліни Костенко, тому тема статті є актуальною.

Метою статті є дослідження стилістичних особливостей поезій Ліни Костенко.

Епітет є давнім образним засобом мови. О. Веселовський зазначав, що “історія епітета є історією поетичного стилю... І не тільки стилю, а й поетичної свідомості...; від ідей корисного і бажаного до видіння поняття прекрасного” [2].

Серед внутрішньочуттєвих епітетів окремо виділяють одоративні та емотивні епітети. Одоративні епітети – це ті, що характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком: Наприклад, гіркий:

О, не взишуй гірко меду слави.

Порівняння: підрядне речення. Славлю життя, як листя за водою.

Класичну метафору можна вважати результатом втручання уявлення (образу) в зону поняття, індивідуально-авторського бачення предмета. Наприклад: Кують світанок молоточки птиць

Сузір'я яблук світяться крізь листя

Не люблю каламутного слова. (Атрибутивні метафори мають дві основні граматичні форми вираження – прикметникові і дієприкметникові).

Ішов ночей повільний караван (двочленні іменникові метафори, які ще називаються генітивними конструкціями, бо другий член їх виражається формою Р.в.).

Одну сосонку вишиває сріблястим шовком павучок (дієслівна метафора). Наприклад: Переломи навпіл гіркий хліб мислі

Бувають душі – наче пні старі, що

Пишуть стежку почерком гадюки (метафора виражена цілим підрядним реченням).

Сучасна українська літературна мова характеризується високим ступенем метафоричності художньої мови. Якщо класична українська поезія має метафори переважно атрибутивні і

дієслівні, то сучасна українська поезія тяжіє до розгорнутих багаточленних комбінованих метафоричних структур, в яких поєднуються атрибутивні і субстантивні, субстантивні й дієслівні, атрибутивні, субстантивні й дієслівні, наприклад: Переломи навпіл гіркий хліб мислі.

У синтаксичній структурі речення частіше метафоризуються підмети, додатки, присудки, означення – рідше – обставини. Наприклад: Стоять озера в пригорщах долин.

У художньому тексті метонімія цікава тим, що ніби вихоплює і висвітлює найважливіше слово, фокусує на ньому увагу. Наприклад: Через сліпучу призму пекторалі тепер для нас всі скіфи золоті. Бо як вони свій епос не створили, чинам його не травилось гортать, – то ж що лишилось? Піднімати брили. Історію по золоту читають; Вони твій хист поклали під фуганок; В тіні слив, закохані в Елладу, де птиця Фенікс ще раз ожила, ми, юні пташенята того Саду, пили мистецтво з першоджерела.

Широким діапазоном епітетних метафоричних перетворень характеризується образ душі у поезії Ліни Костенко. Її смисловий простір зростає за рахунок інших стилістем, що складають стилістичну парадигму душі. Лексичні значення слова душа реалізовані через образно-авторську, психологічно навантажену парадигму стилістем із позитивною і негативною оцінками: Блаженний сон душі мистецтву не сприяє; ... Мені хтось душу тихо взяв за плечі; Душа належить людству і епохам; Душа ще з дерева не злізла; Чи душу обпікає недосяжність; Бальзам на занедбані душі; ... Смутком по душі продерло; Душа не б'є на сполох; Хвалити Бога на душі не хмарно; Душа козацьким сміхом засміється; У закутку душі хай буде трохи сад. ... душа скарби прадавні стереже; О, музи, музи кам'яні! Де грім душі, Народжений з любові?

У сучасній українській поезії назвали Чумацький Шлях, чумацький Віз означено найрізноманітніші поетичні асоціації та їх метафоричне переосмислення: знак національної історії і культури, символ безсмертя народу, ідея вічності буття, неземна краса недосяжного, загадкового неба, що очищає і звеличує людину: Великий Віз... А там оно Малий... Он срібний шлях чумацької гризоти.

Образність слова можна трактувати як соціально-художню мотивацію, як емоційно-оцінну та функціональну конотацію його. Образність завжди має в собі “прирошення” значення, яке відбувається через тропи і фігури:

Переступи межу оторопіння. Чи є у тебе час на манівці? На обрії вселюдського терпіння Вже сходить сонце у терновому вінці.

Метонімія і синекдоха пов'язані функцією заміщення назв на ґрунті суміжності. Проте метонімія заміщає цілим його частини, то синекдоха заміщає частиною ціле, що складається з таких частин. Наприклад:

Човни ж везли у десять пар волів, явивши тільки вуса з-під брилів.

Параномазію можна назвати звуковою метафорою, при якій ідея звукового зближення слів поширюється на семантику і веде їх до смислового зближення. Виникають нові, несподівані умовно-асоціативні образи: Наприклад: Мое нечуване терпіння іще ніхто не переміг, бо за терпінням є Трипілля, а за Черніговом – Черніг.

На зв'язках і перенесенні називань – білий сніг (сивина) на скронях виникла асоціативно-узагальнена поетична формула білий білью Наприклад: Лечу над білим болем бездоріжж...

Літота є виразом погляду на третю істоту між іншими і зневаги до неї: У цій же річці чаплі по коліно. Йому аби за скелю зачепитись, що аж за комір сиплються зірки; Але ж як ревіння безнастанне! Це описать – зламається перо.

Гіпербола як перебільшення ознаки тісно пов'язана з метафорою. Таку гіперболу називають метафоричною фігурою. Кожна образна метафора має в собі якусь частку гіперболи, тому що сам факт метафоризації якоїсь ознаки виділяє її і збільшує на тлі неактуальних ознак. Наприклад: Які тут не прокочувались орди! Яка пройшла по землях цих біда! Мечем і кров'ю писані кросворди Ніхто уже повік не розгада.

Засіб градації у використанні звертань відображає особливий емоційний стан (невичерпну ніжність, невимовний відчай тощо). Наприклад: “Оце і все, що є тепер у мене, моя матусю, нене моя, нене!” (Маруся Чурай, 127); “Боже мій, Боже мій, Боже! Душу врятуй від грабунку” (Вибране, 217); “Прощай, Іване, найвірніший друже, шляхетна іскра вічного вогню!” (Маруся Чурай, 134); “Ой ти ж роде, мій роде, родоньку!” (Вибране, 56).

Антитетичність як принцип світотобачення і світосприймання в художніх текстах, епідейктичність промов виявляється через цілу систему антитез, побудованих на зіставленні та протиставленні однорівневих пар слів, та частин тексту – аж до антитези, якою може бути весь текст. Наприклад: Є вірші – квіти. Вірші – дуби. Є іграшки вірші, Є рани. Є повелителі й раби. І вірші є – каторжани.

Для того, щоб одразу вразити незвичайністю читачів і заінтригувати, автори використовують оксюмори у заголовках, нагадуючи про складність і суперечність художньо-пізнавального світу. Наприклад: Сад нетанучих скульптур.

У творчості багатьох українських письменників назва-символ стає художнім прийомом, тим “золотим ключем”, який відкриває шлях до розкриття ідейно-естетичних засад твору.

Створення образів-символів природи, пропущених через антропоморфні уявлення і бачення давніх українців, підтримувалося вірою в магічну силу слова, самою особливістю їхнього мислення, в котрому вимір довкілля зрештою визначав вимір самої людини, її дій, вчинків, поведінки.

В українській традиційній символіці гора передає значення чогось важливого, нездоланного; підйом на гору – це долаття труднощів, перешкод. Наприклад: Я з вами вгору піднімусь – І по дорозі не спочину. Я з вами в горі засміюсь – Ніхто не знатиме причини.

Слово-образ берег (береги) вживається на позначення мети, вищого ступеня якості чогось, безмежності, межі; використовується переважно в поетичних текстах. Наприклад: Зумів забрати душу – Зумів вмістити в береги

Всю глибину її зворушень, всю простоту її душі.

Фразеологізм не виходити з берегів може розвивати значення “(не) порушувати прийнятих норм; (не) виходити за межі дозволеного”; в таких випадках частково зберігається символізоване наповнення іменного компонента. Наприклад: І нехай не тремтить руно, і бентежних не треба слів, щоб розмова, як тиха ріка, не виходила з берегів.

Символ дорога доповнюється, поглиблюється завдяки іншим символам – крила, зорі: Пізно стрілися наші дороги, Є на них уже інші сліди.

При визначенні кінцевого результату руху вживається конструкція шлях до чого, до кого (до нового життя, до перемоги, до серця, до коханої тощо). Наприклад: Лежить шляхів мені чимало, А серед них – до тебе шлях.

Із словом дим пов’язаний стійкий зворот Ліни Костенко “Що ж, минуло чимало літ, все розвіялось, наче дим”.

Образ зерна як основи, суті того, що дає добрі сходи в житті, нерідко виростає в символ: Не треба думати мізерно, Безсмертя є ще де-не-де. Хтось перевіяний, як зерно, У ґрунт поезії впаде.

Ліна Костенко зіставляє поняття річка, течія, круговороти, студеність і життя, його плін, плавання в ньому, що знайшло глибоке філософське осмислення, в її поетичному шедеврї. Річка тут – символ мінливості, плинності самого життя, а її круговерті – то повороти людської долі; краще пливати на стрімоті, аніж плескатися на мілкому:

Життя, як річку, не перейдеш вброд.

Та, певно, в ньому і немає броду.

Заходь по груди у студенну воду, –
пливи, пливи, пливи десятки літ,

Не уникай в путі круговороту –

Хай руки загартуються твої,

бо доведеться плавати і проти,

і впоперек стрімкої течії:

Коли ж попадеш в смуту теплих течій,

коли душа розніжиться без меж, –

ослабнуть руки, і отерпнуть плечі,

і вже навряд чи далі попливеш.

Зануриш серце у блаженну втому,

Запрагнеш тільки затишку... О, ні!

Як жити, зачепившись на мілкому,

то краще потонуть на глибині.

На принципі символізації побудовані суцільні поетичні тексти Ліни Костенко: Якщо життя моє – як нива, то на її широкім тлі будь колоском – і, може, злива тебе прихилить до землі. Якщо життя із чаєм схоже, – лише листочком на гілці будь: Я сподіватимусь, що може, якісь вітри тебе зірвуть.

На індивідуально-авторському баченні побудований вірш символіко-метафоризованого змісту “Латаю парус грубим полотном”. Набір слів конкретно-предметного характеру (парус, полотно, весла, борти, пісок, човен, вода, суша, морська сіль, морський канат) поступово перестають сприйматися в основному значенні, семантизуються, здобувають виразних ознак метафоричності, образно-символічного спрямування (йдеться про поета, що загартовує свої м’язи., гартує сили, аби виступити з палким, пристрасним словом): Латаю парус грубим полотном. Латаю весла до бортів смолистих. Щаслива я, що маю сильні руки.

Ліна Костенко у мовній практиці вживає у художньому тексті народнорозмовні елементи. Поєми і вірші у збірці “Неповторність” сповнені ліризмом і великої художньої культури. Мовотворча манера поетеси різнорідна, а у відображенні життя йде від етнопсихологічних засад людини, якій не чуже ніщо українське. У мовній картині її поезій широко використовуються

народнорозмовні форми ласкавості, голублення, які пересипаються вигуківими засобами, звертаннями, порівняннями, що відтворюють манеру побутового усного або народнопісенного мовлення. Наприклад: Доберемося за три годиночки За стонадцять верств до родиночки. Або: Чуеш, роде мій, мій ріднесенький, Хоч би вийшов хтось хоч однесенький (“Чоловік мій, запрягай коня”).

Украплення ненормативної форми *трішки* (... Ще може буде *трішки* до зими), модальних слів діалогізації – “ти ба” (А то ж як сніг на голову, ти ба?), дай бог (Дай бог, між вами ще мільярди літ...), розмовно побутових зворотів, що їх називають примовками, а то й паразитами (Міркуеш, Марко, так-то воно так, а все не так...; Воно, звичайно, що там говорить; Ото ж бо й є; а якось воно буде – у вірші “Маркова скрипка”), – все це створює особливий настрій, ніби разом із поетесою говориш із народом у його манері – жарту, теплоти, любові, замилювання, і ще чимсь невмирущим. У цьому сила слова Ліни Костенко.

Найперше, що впадає в око під час читання поезії Ліни Костенко, персоніфіковане “язичницьке” сприйняття світу, що визначає основу сприйняття українців. Усе довкола – ліс, сонце, річка – оживають, і їм можна відкрити найсокровенніше, як найдорожчому другові. Ось тому так органічно й невимушено звучать слова вдячності сонцю (“Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому...” (Вибр., 9)), старим дубам (“старі дуби, спасибі вам за осінь, за відлітання радості і птиць. Ще, певно, я затуркане не зовсім, ще шурхит княжих багрянниць”), землі (“Спасибі, земле, за твої щедроти!” (Маруся Чурай, 193)), звертання до лісу, гаїв (“Ліси мої, гаї мої священні!” (Вибр., 76)), до верби (“Сумна арфістко – рученьки вербові!..” (Вибр., 325)). Ключ до цієї таємниці втім, що, за словами поетеси, її..... ізмалку люблять всі дерева, і розуміє бузиновий Пан, чому верба, від крапель кришталева, мені сказала: “Здрастуй!” – крізь туман. Чому ліси чекають мене знову, На щит піднявши сонце і зорю. Я їх люблю. Я знаю їхню мову. Я з ними теж мовчанням говорю (Вибр., 50).

І вже анітрохи не здається неможливим прощання з літом: Я прощаюся з літом. І воно мені каже: “Прощай!” І хитає над шляхом порожні гнізда грачині (Вибр., 320).

А, навпаки, зовсім реальним є прохання шипшини: Шипшина важко віддає плоди. Вона людей хапає за рукава. Вона кричить: – Людино, підожди! О, підожди, людино, будь ласкава, Не всі, не всі, хоч ягідку облич! Одна пташка так мене просила! Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш. І просто осінь щоб була красива (Вибр., 336).

Звертання до коханої людини поєднуватися з традиційним звертанням, що посилює оригінальність новоутвореного, наприклад: “Дорогий мій, сонячний, озвися!” (Вибр., 298). Несподівано й неповторно сприймаються й ті, що побудовані за принципом антитези, наприклад: “Прощай, прощай, чужа мені людино! Ще не було ріднішого, як ти” (Вибр., 286), або перифрази, наприклад: “Ти ж ніч моя, і світло моє денне!” (Маруся Чурай, 67).

Поезія Ліни Костенко торкає серця читачів, по-справжньому хвилює і змушує задумуватися про сенс власного життя. Видатна поетеса України Ліна Костенко подарувала читачеві щирість своєї душі, філософське осмислення життя, красу слова. Ліну Костенко справедливо називають однією з предтеч поетів-шістдесятників, її самобутній талант шукає нові теми і проблеми, нові барви, тони й напівтони для своєї творчої палітри.

У творах Ліни Костенко відчувається сила, глибоке дихання життя, мудрість віків.

Список використаних джерел

1. Брюховецький В. Ліна Костенко. Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1990. – 185.
2. Веселовский А. Историческая поэтика. – М.: Посвящение, 1989. – 459 с.
3. Ільницький М. З чого постає неповторність // УМЛШ. – 1981. – №10. – С. 9-23.
4. Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
5. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
6. Потебня О.О. Естетика і поетика слова. – К., 1985. – 302 с.
7. Салила Т. Поезія – це завжди неповторність // Вітчизна. – 1986. – №5. – С. 164-169.

Анотація. У статті розкрито мовностилїстичні особливості поетичних творів Ліни Костенко: використання епітетів, метафор, метонїмії, синекдохи, літоти, гіперболи, оксюморонів, образів-символів, фразеологізмів, явища параномазїї, градації тощо.

Ключові слова: мовотворчість, стилїстика, поетичний, твір, особливості.

Summary. The article deals with the stylistic peculiarities of Lina Kostenko's poetic works as follows: the usage of epithets, metaphors, metonymies, synecdoche, hyperbole and litotes, oxymorons, symbolic images, phraseological units, paronomasia, gradation.

Key words: linguostylistic, stylistics, poetic, lyrics, peculiarities.